

XIII. Yüzyıl Büyük Moğol Ulusu'na Kağan Tayininde Akalığın Yeri

Çetin KAYA^{1*}

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Kastamonu Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, KASTAMONU.
*cctinkayaa.58@gmail.com

Öz- Bu çalışmada, Büyük Moğol Ulusu tahtı üzerinde Akalığın yeri ve önemi incelenmiştir. Bu hususta Temüçin'in (Cengiz Han) Moğolların başına hükümdar seçilmesinden başlayarak devam eden bir yol izlenmiştir. Cengiz Han'ın ilk veliaht belirleme girişimi konu alınmıştır. Aka sıfatını üstlenen Çağatay'ın, Ögedey'in kağan olmasında etkisine yer verilmiştir. Ögedey'in oğlu Göyük'ün, han olma süreci işlenmiştir. Çuci'nin oğlu Batu'nun Göyük Han'ın ölümü sonrasında Aka sıfatını üstlenmesine değinilmiştir. Batu'nun Akalığı sırasında taht hakkının Ögedey Hanedanı'ndan alınarak Toluy oğullarına verilmesi ve bu kapsamda Möngke'nin kağan yapılışı anlatılmıştır. Möngke Kağan'ın ölümü sonrası Toluy oğulları arasında yaşanan mücadeleler esnasında ortaya çıkan kağan adaylarının taht törenleri incelenmiştir. Büyük Moğol Ulusu'nda, Aka sıfatını üstlenen kişilerin önemi ve bazı dönemlerde kağanlık üzerinde ne denli büyük etkiye sahip oldukları anlatılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler- Büyük Moğol Ulusu, Akalar, Cengiz Han, Ögedey Kağan, Möngke Kağan.

The Importance of Aqa in the Determining of a Khagan in the Yeke Monggol Ulus (Great Mongol Ulus) in the 13th Century

Abstract- In this study, the place and importance of Aqa on the throne of the Great Mongol Ulus is examined. In this regard, a continuing path was followed, starting with the election of Temuchin (Genghis Khan) as the ruler of the Mongols. Genghis Khan's first attempt to determine the crown prince was discussed. The influence of Chagatai which received the aqa title, on the Ogedei khaganate is described. The process of becoming the khan of Guyuk, the son of Ogedei, was discussed. During the Aqaness of Jochi's son Batu, the right to the throne was taken from the Ogedei Dynasty and given to Toluids. In this context, the appointment of Mongke as khagan by Batu is explained. The throne ceremonies of the khagan candidates who emerged during the struggle between the sons of Tolui after the death of Mongke Khagan were examined. It was tried to explain the importance of the persons who assumed the title of Aqa in the Great Mongol Ulus and how much influence they had on the khaganate in some periods.

Keywords – Great Mongol Ulus, Aqas, Genghis Khan, Ogedei Khagan, Mongke Khagan.

Giriş

Cengiz Han'ın¹ 1206 yılında kurmuş olduğu Büyük Moğol Ulusu'nun dil, tarih, kültür ve farklı yönlerinin aydınlatılmasında önemli yere sahip eserlerden biri Mongolun Nigoça Tobçıyan dır. Eserin değerini, dönemin çağdaşı olan müellif ya da müellifler tarafından kaleme alınması artırmaktadır. Ayrıca eserin muhtevasında bulunan olaylar, dışarıdan bir bakış açısıyla değil de sürece dâhil olmuş kişi ya da kişilerin gözünden verilmektedir. Bu nedenle Moğol devlet teşkilatı içerisinde bulunan birçok sıfat, unvan ve makama anlatılan olaylarda yer verilmektedir. Bunlardan birisi de Aka² (ᠠᠬᠠ) dır. Eserde Aka kelimesinin dönemin Moğol toplumunda birçok farklı anlamlarda saygınlık ifadesi olarak kullanıldığı görülmektedir. Kelime eserden anlaşıldığı üzere genellikle kan bağına dayalı yaşça büyük erkek kardeş (ağabey) manasına gelmektedir.³ Bir diğer anlamının, koca (erkek eş) olduğu görülmektedir.⁴ Bu iki akrabalık bildiren manaları haricinde Aka kelimesinin lider, önder ve bey diye açıklanabilecek anlamları da bulunmaktadır.⁵ Ayrıca farklı eserlerden teyidi yapılmak üzere çeşitli kişilere de bu sıfatın atfedildiği bilinmektedir.⁶ Ancak çalışmamızda özellikle Büyük Moğol Ulusu'nda Cengiz Han Hanedanı'na mensup olup, Aka sıfatına haiz olan kimseler üzerinde odaklanılmıştır.

Hanedan Akaları

1206 yılında kurulan Büyük Moğol Ulusu'nun ilk hükümdarı Cengiz Han'dan (1206-1227) başlayarak, devletin yönetimini ele alacak kişiler bu görevi kendi rızaları ile değil de itibar sahibi bir başkasının tavsiyesi ile üstleniyormuş gibi görünmeyi gelenek haline getirmişlerdir. Elbette burada niyet okumak gibi bir düşüncemiz olmamakla birlikte, yaşanan süreç içerisinde birçok defa bu durumun örnekleri görülmektedir. Bu sırada Aka olarak bilinen kişiler ortaya çıkarak yeni hükümdarın belirlenmesini sağlamaktadırlar. Hatta Temüçin'in (Cengiz Han'a doğduğunda verilen ad) ilk

han ilan edilip tahta geçirilmesi sırasında da aynı şekilde tatbik edilmiştir. Temüçin'e han olması konusunda ilk işaret andası Camuha'dan ayrıldıkları sırada onlara katılan Kurçı tarafından yapılmıştır.⁷ Sonrasında Negün Taycı'nin (Temüçin'in amcası) oğlu Kuçar, Kutula Kağan'ın (Temüçin'in dedesi Bartan Bagatur'un kardeşi) oğlu Altan ve Öhin Bargay'ın (Temüçin'in dedesinin kardeşi) Kutuktu Cürki'den torunu Saça Begi aralarında anlaşarak Temüçin'i, 1202 yılı öncesinde han yapmaya karar vermişlerdir.⁸ Temüçin ise onların han olmasının daha doğru olacağı yönünde bir teklif yöneltmiştir. Ancak, Altan ve Kuçar teklifi kabul etmemişlerdir.⁹ Böylelikle hanlık üzerinde hak sahibi olacak kişiler bu haklarından Temüçin lehine feragat etmiş ve onun han olmasına vesile olmuşlardır. Hatta Temüçin'in Moğollara han yapılmasına kızan Camuha, bu olayın müsebbibi olarak Altan ve Kuçar'ı görmüş ve onlara ağır bir serzenişte bulunmuştur.¹⁰

Süreç içerisinde Temüçin'in kendisini hanlığa yükselten kişiler ile arası bozulmuştur. İlk olarak Saça Begi'nin temsil ettiği Cürkin boyu düzenlenen bir toyda çıkan anlaşmazlıklar sonrası meydana gelen savaşta Temüçin tarafından yenilmiş ama aralarında barış yeniden tahsis edilmiştir. Bir süre sonra barışa rağmen Cürkinler yine Temüçin'in tebaasına saldırdığı için Saça Begi yakalanarak idam edilmiştir¹¹. Altan ve Kuçar ile arasının bozulmasına ise, 1202 yılında Tatarlara karşı verilen mücadelede onların ganimet peşine düşerek savaş düzenini bozmaları sebebiyet vermiştir. Sonrasında Temüçin'in gazabına uğradıkları için ondan ayrılmışlardır. Bu durum aralarındaki hukuku o kadar olumsuz etkilemiştir ki Altan ve Kuçar, Temüçin'e rakip olan Camuha'nın tarafına geçerek saf değiştirmişlerdir.¹² Temüçin, Kereit hanı Tuğrul (Ong Han) ile de sıhrî akrabalık kurmak isterken yaşanan menfi durum neticesinde hasım olmuştur.¹³ Böylece Temüçin'e karşı, Altan ve Kuçar'ın katıllımlarıyla başını

¹ Unvanın çeşitli yazılışları olmasına rağmen literatüre genel olarak bu şekilde geçtiği için böyle yazılması uygun görülmüştür. Kaynaklara göre farklı yazılışları için bk. Çetin Kaya, "XIII. Yüzyıl Büyük Moğol Ulusu'nda Kağan ve Han Unvanlarının Kullanımına Dair Bir İnceleme", *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, C. 8, S. 21, 2020, ss. 290-297.

² Bu kelimenin tarihsel sürecine dair bilgi için bk. Faruk Sümer, "Ağa", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 1, TDV Yayınları, İstanbul, 1988, ss. 451-452.

³ Anonim, *Mongolun Nigoça Tobçıyan*, (Trs. B. Sumyabaatar), Ulsin Hevlelin Gazar, Ulaanbaatar, 1990, s. 758; Francis Woodman Cleaves, "Aqa Minu", *Harvard Journal of Asiatic Studies*, Vol. 24, Cambridge, 1963, ss. 68-71; Ferdinand D. Lessing, *Moğolca Türkçe Sözlük I*, (Çev. G. Karaağaç), TDK, Ankara, 2003, s. 95; Volker Rybatzki, *Die Personennamen und Titel der Mittelmongolischen Dokumente*, Publications of the Institute for Asian and African Studies, Helsinki, 2006, s. 45.

⁴ Anonim, *Mongolun Nigoça...*, s. 58; Cleaves, "Aqa...", s. 68-69; Rybatzki, *Die Personennamen...*, s. 45.

⁵ Anonim, *Mongolun Nigoça...*, s. 155, 157, 192-194, 214; Lessing, *Moğolca Türkçe...*, s. 95; Rybatzki, *Die Personennamen...*, s. 46.

⁶ Anonim, *Mongolun Nigoça...*; Alâeddin Atâ-Melik Cuveynî, *Târîh-i Cihân Güşâ*, (Neşr. Muhammed Kazvîni), İntişarat-ı Hermes, Tahran, 2016; Alaeddin Ata Melik Cüveynî, *Tarih-i Cihan Güşâ*, (Çev. Mürsel Öztürk), TTK, Ankara, 2013; Reşidüddin Fazlullah Hemedânî, *Câmiu't Tevârih*, C. I-II, (Neşr. M. Ruşen – M. Musevi), İntişarat-ı Elburz, Tahran, 1995; George Lane, "Arghun Aka: Mongol Bureocrat", *Iranian Studies*, Vol. 32, No. 4, 1999.

⁷ Anonim, *Mongolun Nigoça...*, s. 197-201; Anonim, *Moğolların Gizli Tarihi*, (Çev. A. Temir), TTK, Ankara, 1995, s. 55-56; Anonim, *The Secret History of the Mongols*, (Çev. Igor de Rachewiltz), Brill, Leiden, 2004, s. 47-48; Anonim, *Moğolların Gizli Tarihçesi*, (Çev. M. L. Kaya), (Ed. E. Kalan), Kabalıcı Yayınevi, İstanbul, 2011, s. 63.

⁸ Anonim, *Mongolun Nigoça...*, s. 204-205; Anonim, *Moğolların Gizli Tarihi*, s. 57; Anonim, *The Secret...*, s. 49; Anonim, *Moğolların Gizli Tarihçesi*, s. 64.

⁹ Anonim, *Mongolun Nigoça...*, s. 417-418; Anonim, *Moğolların Gizli Tarihi*, s. 104; Anonim, *The Secret...*, s. 101; Anonim, *Moğolların Gizli Tarihçesi*, s. 131.

¹⁰ Anonim, *Mongolun Nigoça...*, s. 219-220; Anonim, *Moğolların Gizli Tarihi*, s. 61; Anonim, *The Secret...*, s. 53; Anonim, *Moğolların Gizli Tarihçesi*, s. 71.

¹¹ Anonim, *Mongolun Nigoça...*, s. 226-232, 243-247; Anonim, *Moğolların Gizli Tarihi*, s. 62-63, 65-66; Anonim, *The Secret...*, s. 54-56, 59; Anonim, *Moğolların Gizli Tarihçesi*, s. 72-73, 75.

¹² Reşidüddin Fazlullah, *Câmiu't...*, s. 249.

¹³ Temüçin kendi kızı Koçin Beki'yi Tuğrul Han'ın torunu Tusaka'ya vermek istemiştir. Ayrıca Tuğrul Han'ın kızı Çağur Beki'yi de kendi oğlu Çuci'ye gelin almayı ümit etmiştir. Ama Tuğrul Han'ın oğlu Sengüm, Temüçin ve ailesini küçümsemiş ve onlarla hısum olmayı engellemiştir. Bu olay sonrasında da Temüçin ile Tuğrul Han'ın arası bozulmuştur. Bk. Anonim, *Mongolun Nigoça...*, s. 347-349; Anonim, *Moğolların Gizli Tarihi*, s. 88-89; Anonim, *The Secret...*, s. 84; Anonim, *Moğolların Gizli Tarihçesi*, s. 114; Çetin Kaya, "Cengiz Han'ın Kızları ve Yapmış Oldukları Evlilikler", *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, C. 11, S. 22, 2021, ss. 190-191.

Camuha ve Tuğrul Han'ın çektiği bir cephe oluşmuştur.¹⁴ Taraflar arasında yaşanan elçi trafiğinde geçen konuşmalardan anlaşıldığı üzere, Temüçin kendisini han olmaya teşvik eden Altan ve Kuçar'ın diğer ittifağa dâhil olmalarını sadakatsizlik ve ikiyüzlülük olarak nitelendirmiştir.¹⁵ Netice olarak Moğolistan'ı tek bayrak altında toplayacak çatışmalar sırasında Altan ve Kuçar ortadan kaldırılarak mahiyetleri de Temüçin tarafından esir edilmiştir.¹⁶

Büyük Moğol Ulusu'nun Cengiz Han'dan sonra hükümdarlığını yapacak kişinin belirlenmesinde de akalığın önemli etkisi olmuştur. İlk olarak Cengiz Han kendisinin yerine bir veliaht bırakılması istendiğinde "Oğullarımın akası Çuci dir" diyerek onu işaret etmiştir.¹⁷ Ancak Cengiz Han'ın diğer oğlu Çağatay bu duruma, Çuci'nin doğumu ile ilgili şüpheleri gündeme getirerek karşı çıkmıştır. Çünkü Çuci'nin doğumu annesi Börte'nin Merkit boyu tarafından kaçırılması sonrasında gerçekleşmiştir. Bu nedenle Cengiz Han'ın oğlu olup olmadığı şüpheler vardır. Çağatay da onu bu nedenden dolayı ağabeyi olarak görmeyi reddetmiştir.¹⁸ Neticede Çağatay, Çuci'nin Büyük Moğol Ulusu'na veliaht tayin edilmesine veya bir veliaht adayı göstermesine engel olmuştur. Böylelikle Çağatay Aka sıfatıyla kardeşi Ögedey'in (1229-1241) kağanlık tahtına çıkacak kişi olmasını önermiştir. Çağatay bu önerisini babası ve Çuci dâhil diğer kardeşlerine de kabul ettirmeyi başarmıştır.¹⁹ Cengiz Han oğullarının varmış oldukları uzlaşmadan vazgeçmemelerini engellemek istemiştir. Sözünden dönenlerin akıbetini daima hatırlatmak için Altan ve Kuçar'ın mahiyetini Çuci ve Çağatay arasında taksim etmiştir.²⁰ Cengiz Han'ın 1227

yılında ölümü sonrasında da Ögedey'in kağanlık tahtına çıkışının garantörlüğünü Aka sıfatıyla Çağatay üstlenmiştir.²¹ 1228²² ya da 1229²³ yılında düzenlenen kurultay sırasında Ögedey kağanlık makamını diğer hanedan üyelerine teklif etse dahi onlar kabul etmemişlerdir. Böylece ağabeyi Çağatay, kardeşi Toluy ve amcası Temüğe'nin dâhil olduğu bir merasimle Ögedey kağanlık tahtına oturtulmuştur.²⁴ Ancak Ögedey kağan olduktan sonra Çağatay'ın aile içerisindeki konumuna ve kendisini bulunduğu makama getirmesindeki çabasına olan saygısını sürdürmüştür. Bu nedenle almış olduğu önemli kararlarda daima Çağatay'ın onayına başvurmuştur.²⁵

Ögedey Kağan'ın 1241 yılında ölümü²⁶ sonrasında yaklaşık beş yıl boyunca eşi Töregene Hatun onun makamına naiplik yapmıştır.²⁷ Töregene'nin naip olması kararı da yine Çağatay'ın önderliğinde toplanmış olan bir kurultayda alınmıştır.²⁸ Bu dönemde Çağatay'ın devlet yönetiminde nüfuzu iyice artmıştır. Ancak birkaç ay sonra ölümüyle bu durum sona ermiştir.²⁹ Töregene Hatun'un devlet idaresini elinde bulundurduğu sırada Cengiz Han'ın küçük kardeşi Temüğe Odçı'nın³⁰ kağanlık makamını ele geçirmek için komplo hazırlığı içinde olduğuna yönelik bir istihbarat gelmiştir. Bu olay üzere Töregene Hatun acilen hanedan mensuplarına haber yollayarak yeni kağanın seçilmesi için kurultay tertiplenmesini kararlaştırmıştır.³¹ 1246 yılında toplanan kurultayda Göyük'ün (1246-1248) tahta geçirilmesi kararlaştırılmıştır. Göyük de diğer hanedan üyelerinin daha munasip olduğunu söyleyerek bu görevi onlara tavsiye etme geleneğini sürdürmüştür.³² Ama kurultayda hanedan üyeleri arasında Aka konumunda olan Çuci'nin oğlu Orda³³ ve

¹⁴ Anonim, *Mongolun Nigoça...*, s. 349-352; Anonim, *Moğolların Gizli Tarihi*, s. 89-91; Anonim, *The Secret...*, s. 84-85; Anonim, *Moğolların Gizli Tarihi*, s. 114-115.

¹⁵ Anonim, *Mongolun Nigoça...*, s. 416-420; Anonim, *Moğolların Gizli Tarihi*, s. 104; Anonim, *The Secret...*, s. 101-102; Anonim, *Moğolların Gizli Tarihi*, s. 131.

¹⁶ Anonim, *Mongolun Nigoça...*, s. 770-771; Anonim, *Moğolların Gizli Tarihi*, s. 179; Anonim, *The Secret...*, s. 187; Anonim, *Moğolların Gizli Tarihi*, s. 226.

¹⁷ Anonim, *Mongolun Nigoça...*, s. 758.

¹⁸ Anonim, *Mongolun Nigoça...*, s. 758-761; Anonim, *Moğolların Gizli Tarihi*, s. 175-178; Anonim, *The Secret...*, s. 183-186; Anonim, *Moğolların Gizli Tarihi*, s. 221-225; Ekrem Kalan, "Tarih Kaynaklara Göre Cuci Adının Kökeni ve Cengiz Kağan'a Oğul Olma Sorunsalı", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C. XXVII, S. 1, İzmir, 2012, ss. 119-130; Saadettin Yağmur Gömeç, "Çingiz Han'ın Topraklarında Bölünme", *Genel Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C. 1, S. 2, 2019, s. 204.

¹⁹ Anonim, *Mongolun Nigoça...*, s. 767-776; Anonim, *Moğolların Gizli Tarihi*, s. 178-181; Anonim, *The Secret...*, s. 186-188; Anonim, *Moğolların Gizli Tarihi*, s. 225-227; Çetin Kaya, "Büyük Moğol Ulusu'nda İlk Veliaht Tayini Hususuna Dair Bir İnceleme", *USAD*, S. 14, 2021, ss. 25-26.

²⁰ Anonim, *Mongolun Nigoça...*, s. 770-771; Anonim, *Moğolların Gizli Tarihi*, s. 179; Anonim, *The Secret...*, s. 187; Anonim, *Moğolların Gizli Tarihi*, s. 226.

²¹ Anonim, *Mongolun Nigoça...*, s. 822-824; Anonim, *Moğolların Gizli Tarihi*, s. 190-191; Anonim, *The Secret...*, s. 200; Anonim, *Moğolların Gizli Tarihi*, s. 241; Reşidüddin Fazlullah, *Câmiu't...*, s. 635-636; Cuveynî, *Târih-i Cihân...*, s. 247-248; Cuveynî, *Tarih-i Cihan...*, s. 188-189.

²² Anonim, *The Secret...*, s. 984; Sagan Setsen, *Erdenin Tovç*, (Haz. M. Bayarsihan), Tüühen Survalç Biçgiin Tsvral, Ulaanbaatar, 2006, s. 90.

²³ Reşidüddin Fazlullah, *Câmiu't...*, s. 634, 637; Lubsandanzan, *Altan Tovç*, (Haz. Ş. Çoimaa), Mongol Tüühen Survalç Biçgiin Tsvral, Ulaanbaatar, 2006, s. 225; Michal Brain, *Qaidu and the Rise of the Independent Mongol State in Central Asia*, Curzon Press, London, 1997, s. 10.

²⁴ Anonim, *Mongolun Nigoça...*, s. 822-824; Anonim, *Moğolların Gizli Tarihi*, s. 191; Anonim, *The Secret...*, s. 200; Anonim, *Moğolların Gizli Tarihi*, s. 241; Reşidüddin Fazlullah, *Câmiu't...*, s. 635-636; Cuveynî, *Târih-i Cihân...*, s. 247-248; Cuveynî, *Tarih-i Cihan...*, s. 188-189; Ahmed Tebrizi, *Şehinşâhnâme*, (Haz. M. G. Kaheki – C. R. A. Abadi), İntişarat-ı Doktor Muhammed Afşar, Tahran, 2019, s. 342-345.

²⁵ Anonim, *Mongolun Nigoça...*, s. 825-832; Anonim, *Moğolların Gizli Tarihi*, s. 191-192; Anonim, *The Secret...*, s. 200-201; Anonim, *Moğolların Gizli Tarihi*, s. 241-242.

²⁶ Lubsandanzan, *Altan...*, s. 226; Reşidüddin Fazlullah, *Câmiu't...*, s. 674; Cuveynî, *Târih-i Cihân...*, s. 261; Cuveynî, *Tarih-i Cihan...*, s. 198.

²⁷ Johann de Plano Carpini, *Moğol Tarihi ve Seyahatname*, (Çev. E. Ayan), Derya Kitapevi, Trabzon, 2000, s. 117-118; Plano Carpini, *Johannes, Tatarlar Olarak Andığımız Moğolların Tarihi*, (Çev. A. T. Özcan), Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2022, s. 115-116.

²⁸ Cuveynî, *Târih-i Cihân...*, s. 298; Cuveynî, *Tarih-i Cihan...*, s. 228.

²⁹ Cuveynî, *Târih-i Cihân...*, s. 327; Cuveynî, *Tarih-i Cihan...*, s. 248.

³⁰ Reşidüddin Fazlullah Hemedâni, *Kitâb-ı Nesebnâme-i Mulûk*, Topkapı Sarayı Müzesi, III. Ahmed Kitaplığı, Envanter Nu: 2937, vr. 114a.

³¹ Cuveynî, *Târih-i Cihân...*, s. 305; Cuveynî, *Tarih-i Cihan...*, s. 233. Reşidüddin Fazlullah, *Câmiu't...*, s. 801-802.

³² Gregory Abu'l Farac, *Abu'l Farac Tarihi*, C. II, (Çev. Ö. R. Doğrul), TTK, Ankara, 1999, s. 546.

³³ Plano Carpini, *Moğol Tarihi...*, s. 116; Johannes, *Tatarlar Olarak...*, s. 114.

Çağatay'ın oğlu Yisü Möngke Göyük'ün elinden tutarak onu kağanlık makamına törenle oturtmuşlardır.³⁴ Ancak Ögedey'in veliaht olarak üçüncü oğlu Köçü'den torunu Şiremün'ü bıraktığı şeklinde bazı bilgilerde kaynaklarda görülmektedir.³⁵ Göyük iktidarı ele aldıktan sonra Çağatay Hanlığı tahtına müdahale ederek mevcut veliaht Kara Hülegü'nün bu hakkını yok saymıştır. Göyük kendisinin kağanlık tahtına geçmesinde etkisi bulunan Yisü Möngke'yi, ödüllendirerek Çağatay Hanlığı'na han olarak atamıştır.³⁶ Ayrıca Temüğe Odçı'nın kağanlık makamını ele geçirmek adına herhangi bir girişimde bulunup bulunmadığına dair soruşturmanın yapılması için Orda ve Toluy'un oğlu Möngke (1251-1259) tayin edilmiştir. Ancak onlar, Temüğe'ye bağlı bazı kimselerin idamı ile meseleyi kapatmışlardır.³⁷

Göyük'ün 1248 yılında ani ölümü ile birlikte Ala Kamak'ta Cengiz Han'ın hanedanından şehzadelerin katılımı ile bir toplantı düzenlenmesi kararlaştırılmıştır.³⁸ Bu toplantıya Çuci'nin oğlu Batu, Aka sıfatıyla liderlik edecektir.³⁹ İlk olarak bölgeye ulaşan Göyük'ün oğulları Batu'nun onlara karşı tutumlarından rahatsız olmuş olacaklar ki diğer şehzadelerin gelmesini beklemeden toplantı alanından ayrılmışlardır.⁴⁰ Ala Kamak'a diğer şehzadelerin gelmesi ile toplantı başlamıştır. İlk olarak Batu'dan hanedana mensup en yaşlı ve tecrübeli şehzade olduğu için ya kendisinin hükümdar olması ya da başka birisini önermesi istenmiştir. O da toplantıda yapmış olduğu konuşmasında, Toluy'un oğlu Möngke'nin meziyetlerinden bahsetmiştir. Onun Cengiz Han'ın yanında bulunduğu için bütün Moğol yasalarını çok iyi bildiğini vurgulamıştır. Ayrıca başarılarını sıralayarak kağanlık makamına en layık kişinin Möngke olduğunu söylemiştir. Toplantıya katılan şehzadeler de Batu'nun bu sözlerini haklı bularak Möngke'nin kağan olmasını onaylamışlardır. Böylece Kerulen Nehri kenarında düzenlenecek olan esas kurultay için Möngke, kağanlık namzedi ilan edilmiştir.⁴¹ Kurultaya kadar geçen süre

zarfında da Göyük'ün eşi Oğul Gaymış Hatun kağanlık makamına niyabet etmeye tayin edilmiştir.⁴² Netice itibarı ile Ögedey ve Çağatay hanedanlarından bazı kimselerin karşı çıkmasına rağmen Möngke, 1251 yılı Temmuz ayı içerisinde Kerulen Nehri kıyısında düzenlenen bir kurultayda kağan ilan edilmiştir. Bu kurultaya Batu katılmamış olmasına rağmen kardeşi Berke'yi kendisine vekil olarak yollamıştır. Toluy'un diğer oğlu Kubilay ve Berke, Möngke'yi kağanlık tahtına oturtmuşlardır.⁴³ Böylece Batu sayesinde kağanlık makamı Ögedey Hanedanı'nın elinden alınarak Toluy oğullarına geçmiştir. Özellikle Ögedey ve Çağatay Hanedanları bu durumdan oldukça fazla etkilenmişlerdir. Bu hanedanlara mensup birçok kişi ya öldürülmüş ya da sürgün edilmiştir.⁴⁴ Vermiş olduğu destek nedeniyle Batu'nun, Möngke Kağan zamanında kağanlık makamı üzerinde önemli bir nüfuza sahip olduğu dönemin kaynaklarından da teyit edilmektedir.⁴⁵

Batu'nun 1255 yılında ölümü⁴⁶ ile birlikte kağanlık nazarında Aka sıfatını kimin üstlendiği belirsizdir. 1259 yılında da Möngke Kağan, Çin'de bulunan Song Hanedanı üzerine çıkmış olduğu seferde hastalanarak ölmüştür.⁴⁷ Möngke Kağan'ın ölümü ile birlikte kardeşleri Arık Buka (1260-1264) ve Kubilay (1260-1294) arasında taht kavgaları vuku bulmuştur. Möngke Kağan ölümü öncesinde Arık Buka'yı asli Moğol yurdunda bıraktığı için o, kendisini yasal varis olarak görmeye başlamıştır.⁴⁸ Onun Cengiz Han Hanedanı'ndan destekçileri arasında Möngke Kağan'ın oğulları Uruktaş ve Asutay⁴⁹, Çağatay Hanlığı'na vekâlet eden Oragana Hatun ve Çağatay'ın torunu Algu bulunmaktadırlar.⁵⁰ Düzenlenen taht merasimi hakkında detaylı bilgilere sahip olmasak da muhtemelen Toluy Hanedanı'nı temsilen Asutay'ın ağabeyi Uruktaş, Çağatay Hanedanı'nı temsilen Algu, Arık Buka'yı Altay Yaylası'nda kağanlık makamına oturtmuşlardır. Ancak sonrasında Asutay'ın, Arık Buka'nın kağanlık iddiası için diğerlerinden fazla çaba gösterdiği kaynaklardan izlenebilmektedir.⁵¹

³⁴ Cuveynî, *Târih-i Cihân*..., s. 307; Cüveynî, *Tarih-i Cihan*..., s. Cüveynî, *Tarih-i Cihan*..., s. 235; Plano Carpini, *Moğol Tarihi*..., s. 122; Johannes, *Tatarlar Olarak*..., s. 119-120; Reşidüddin Fazlullah, *Câmiu't...*, s. 805-806; Tebrizi, *Şehinşâhnâme*..., s. 447-449.

³⁵ Reşidüddin Fazlullah, *Câmiu't...*, s. 804; Uluğ Bek, *Tevârih-i Çengiznâme-i Şeceret'ül Etrâk Bazı Tevârih-i Selâtin-i Türk*, Harvard University, Houghton Library. Microfilm on File No: 89-1356, vr. 71b; Brain, *Qaidu and ...*, s. 11.

³⁶ Cuveynî, *Târih-i Cihân*..., s. 311; Cüveynî, *Tarih-i Cihan*..., s. 238; Reşidüddin Fazlullah, *Câmiu't...*, s. 804-807; Gryâsuddîn Hândmîr, *Târih-i Habîbu's Siyer*, C. III, (Neşr. M. Debirsiryaki), Ketab Furuşi Hayyam, Tahran, 1984, s. 81.

³⁷ Cuveynî, *Târih-i Cihân*..., s. 310-311; Cüveynî, *Tarih-i Cihan*..., s. 238; Reşidüddin Fazlullah, *Câmiu't...*, s. 806.

³⁸ Reşidüddin Fazlullah, *Câmiu't...*, s. 809-810; Cuveynî, *Târih-i Cihân*..., s. 647; Cüveynî, *Tarih-i Cihan*..., s. 459; Abu'l Farac, *Abu'l Farac*..., s. 552-553.

³⁹ Cuveynî, *Târih-i Cihân*..., s. 649; Cüveynî, *Tarih-i Cihan*..., s. 460; Reşidüddin Fazlullah, *Câmiu't...*, s. 824; George Lane, *Early Mongol Rule in Thirteenth Century Iran*, Curzon Press, London, 2003, s. 67.

⁴⁰ Cuveynî, *Târih-i Cihân*..., s. 317-318, 648; Cüveynî, *Tarih-i Cihan*..., s. 243, 459-460.

⁴¹ Cuveynî, *Târih-i Cihân*..., s. 649; Cüveynî, *Tarih-i Cihan*..., s. 463; Reşidüddin Fazlullah, *Câmiu't...*, s. 825-826; Abu'l Farac, *Abu'l Farac*..., s. 553.

⁴² Cuveynî, *Târih-i Cihân*..., s. 319; Cüveynî, *Tarih-i Cihan*..., s. 243; Reşidüddin Fazlullah, *Câmiu't...*, s. 810.

⁴³ Cuveynî, *Târih-i Cihân*..., s. 659-660; Cüveynî, *Tarih-i Cihan*..., s. 467; Reşidüddin Fazlullah, *Câmiu't...*, s. 827-828; Muhammed Mîrhândî, *Târih-i Ravzatu's Sağâ*, C. VIII, (Neşr. C. Kiyâfer), İntişarat-ı Esatir, Tahran, 2006, s. 3952.

⁴⁴ Minhâc-ı Sirâc el-Cüzcânî, *Tabakat-ı Nâsirî*, C. II, (Neşr. A. Habîbî), İntişarat-ı Esatir, Tahran, 2010, s. 496; Minhâc-ı Sirâc el-Cüzcânî, *Tabakat-ı Nâsirî*, (Çev. M. Uyar), Ötügen Neşriyat, İstanbul, 2016, s. 141-142; Vassâf, *Tahrîr-i Târih-i Vassâf*, (Neşr. A. Ayeti), İntişarat-ı Bonyad-ı Ferheng-i İran, Tahran, 1968, s. 2; Djâmal al-Karşi, *İstoriya Kazakistana v Persidskih İstoçnikah Djâmal al-Karşi al-Mulhakat Bissurah*, (Çev. Ş. H. Vohidova - B. B. Aminova), Daik Pryess, Almaty, 2005, s. 121; Çetin Kaya, "Büyük Moğol Ulusu'nda Hanedan Değişim Süreci ve Siyasi Etkileri", *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, C. 9, S. 27, 2021, ss. 42-44.

⁴⁵ Bk. Ruysbroeckli Willem, *Mengü Han'ın Sarayına Yolculuk 1253-1255*, (Çev. Z. Kılıç), (Ed. P. Jackson - David Morgan), Kitap Yayınevi, İstanbul, 2010, s. 158; Cuveynî, *Târih-i Cihân*..., s. 690-691; Cüveynî, *Tarih-i Cihan*..., s. 487.

⁴⁶ Altay Tayfun Özcan, *Moğol-Rus İlişkileri (1223-1341)*, TTK, Ankara, 2017, s. 203.

⁴⁷ Abu'l Farac, *Abu'l Farac*..., s. 578; Fasîh Hâfî, *Mucmel Fasîh*, C. II, (Neşr. S. M. N. Nasrabadi), İntişarat-ı Esatir, Tahran, 2009, s. 811; Sagan Setsen, *Erdeniin*..., s. 91; Lubсанданзан, *Altan*..., s. 227.

⁴⁸ Abu'l Farac, *Abu'l Farac*..., s. 578.

⁴⁹ Reşidüddin Fazlullah, *Kitâb-ı Nesebnâme-i*..., vr. 143a.

⁵⁰ Reşidüddin Fazlullah, *Câmiu't...*, s. 875.

⁵¹ Reşidüddin Fazlullah, *Câmiu't...*, s. 754, 878, 883-885.

Arik Buka kağanlık iddiası ile ortaya çıkıp etrafında bulunan hanedan üyelerinin desteği ile tahta oturduktan sonra Mönğke Kağan'ın ölümü öncesinde çıkmış olduğu Çin Seferi'ni devam ettiren ağabeyi Kubilay tüm çağrılara rağmen Moğolistan'a dönmemiştir. Bu nedenle Arik Buka'nın kağanlık merasimine de katılmamıştır. Arik Buka ve taraftarları, Kubilay ve yanında bulunan kişilere elçiler yollamaya başlamışlardır. Gelen elçiler Kubilay'a, Hülegü ve Altın Orda hanı Berke'nin kağanlık için Arik Buka'yı desteklediklerini bildirmişlerdir. Ayrıca Songlar üzerine saldırılarda bulunan ordunun idaresinden Kubilay ve yanında bulunan kişilerin el çektilirdiği iletilmiştir. Bu olay sonrası Ögedey Hanedanı'ndan Kadan ve Kotan'ın torunu Çing Timur⁵², Çağatay Hanedanı'ndan Büri'nin oğulları Açiki ve Abişka⁵³ Cengiz Han'ın kardeşi Çuci Kasar'ın oğlu Yesüngke⁵⁴ ve diğer bazı şehzadelerin bulunduğu bir kurultayla Kubilay, 1260 yılı yazında kağan ilan edilmiştir.⁵⁵ Kubilay'ın kağanlık merasiminde Kadan ve Yesüngke hanedana mensup en yaşlı şehzadelerdir. Câmîu't Tevârih'de Kadan'ın isminin Yeke (büyük, ulu)⁵⁶ sıfatıyla anılması⁵⁷ onun Aka sıfatını üstlendiği yönünde düşüncelerin önünü açmaktadır.

Arik Buka ve Kubilay taraftarları arasında kağanlık kavgası yüzünden çeşitli cephelerde savaşlar verilmiştir. Neticede Arik Buka'nın 1264 yılında ağabeyi Kubilay'a teslim olması ile Toluy oğulları arasındaki kağanlık kavgası sonlanmıştır.⁵⁸ Kubilay, Arik Buka'ya uygun cezayı kesmek için diğer hanedanların başında bulunan kişilere elçilik heyetleri yollayarak onların görüşlerini almak istemiştir. Bu sırada Çağatay Hanlığı'nın başında bulunan Algu'ya da elçiler gelmiştir. Algu elçiler ile geçen diyalogunda: "Bende Çağatay Hanlığı tahtına Kağan (Kubilay) ve Hülegü Aka'ya danışılmadan oturdum." ifadesini kullanmıştır.⁵⁹ Bu ifadeden anlaşıldığı üzere Hülegü'nün bir dönem Büyük Moğol Ulusu'nda Aka sıfatını üstlendiği görülmektedir.

Arik Buka olayının son bulmasıyla Ögedey Hanedanı'ndan Kaydu (1269-1303), bazı Cengiz Han Hanedanı'na mensup şehzadelerin desteği sayesinde kağanlık iddiası ile ortaya çıkmıştır. Dönemin kaynakları tarafından bir isyancı olarak anılması nedeniyle tahta geçiş yılı ve merasimi hakkında teferruatlı bilgiye sahip değiliz. Ancak Kaydu, yaşamı boyunca Büyük Moğol Ulusu içerisinde her daim kağanlık

iddiası için kendisine destekçiler bulmuştur.⁶⁰ Ama Kaydu nazarında Aka sıfatını kimin taşıdığına yönelik kaynaklarda herhangi bir malumat bulunamamıştır.

Kubilay'ın 1294 yılında ölümü sonrasında oğlu Cinkim'den torunu olan Temür Olcaytu (1295-1307), annesi Kökecin Hatun'un devlet erkânının desteğini toplamasıyla kağanlık tahtına geçmiştir.⁶¹ Temür Olcaytu zamanında Çağatay Hanedanı'ndan Büri'nin oğlu Açiki, hanedana mensup en yaşlı kişi olmuştur. Onun tüm şehzadeler ve kağan tarafından sözü dinlenen en muteber kişi olarak görüldüğü de bilinmektedir.⁶²

Sonuç

Büyük Moğol Ulusu'nda yeni hükümdarın belirlenmesi geleneklere uygun bir şekilde gerçekleştirilmiştir. Bu gelenek kaynakların elverdiği ölçüde çeşitli dönemlerde gözlemlenebilmektedir. İlk hükümdar Cengiz Han dâhil olmakla birlikte XIII. yüzyıl boyunca diğer hükümdarlar da bu geleneğe uygun olarak seçilmişlerdir. Geleneğe göre, seçilecek olan hükümdar bu isteğini kendi dillendirmemektedir. Hanedan üyeleri tarafından saygı gören bir başka kişi bu işi üstlenmektedir. Bu kişi ise Aka sıfatı ile nitelendirilmektedir. Aka hükümdar namzedini ilan ederek onun kurultayda seçilmesini sağlamaktadır. Hatta hükümdar olacak kişi bu makamı diğer aile fertlerine de tavsiye etmektedir. Ama sonuç değişmemektedir. Böylece düzenlenen taht töreninde Akalar yeni hükümdarın elinden tutarak onu makamına oturturlar. Bu sayede Aka olan kişi yeni seçilen hükümdar üzerinde nüfuz sahibi olarak devlet yönetiminde etkin hale gelmektedir. Bazı dönemlerde Aka'nın hanedanın farklı kollarına da hükümdarlık verebildiği kaynaklardan takip edilebilmektedir. Bir önceki hükümdarlar tarafından bırakılan veliahtlar bile Akaların muhalefetine maruz kalarak bu hakları ellerinden alılabilmıştır. Ayrıca taht kavgalarında ortaya çıkan hükümdar namzetlerinin çokluğu Aka sayılarını da artırabilmektedir. Ancak genellikle her namzet kendisini tahta çıkaracak bir Aka'ya ihtiyaç duymaktadır. Bu nedenle Büyük Moğol Ulusu hükümdarlarının seçiminde ve devletin yönetiminde rahatlıkla Akalığın yeri yadsınamaz derecede mühimdir diyebiliriz.

⁵² Reşidüddin Fazlullah, *Câmiu't...*, s. 623-624, 631.

⁵³ Reşidüddin Fazlullah, *Câmiu't...*, s. 754.

⁵⁴ Reşidüddin Fazlullah, *Kitâb-ı Nesebnâme-i...*, vr. 104a.

⁵⁵ Reşidüddin Fazlullah, *Câmiu't...*, s. 875-876.

⁵⁶ Rybatzki, *Die Personennamen...*, s. 725-726.

⁵⁷ Bk. Reşidüddin Fazlullah, *Câmiu't...*

⁵⁸ Reşidüddin Fazlullah, *Câmiu't...*, s. 886; Hâfiz Ebrû, *Zeyl-i Câmiu't Tevârih-i Reşîdî*, (Neşr. H. Beyani), İntişarat-ı Encümen-i Asar-ı Milli, Tahrân, 1972, s. 193.

⁵⁹ Reşidüddin Fazlullah, *Câmiu't...*, s. 890.

⁶⁰ Bk. Djamal al-Karşi, *İstoriya Kazakistana...*; Reşidüddin Fazlullah, *Câmiu't...*; Vassâf, *Tahrîr-i Târih-i...*; Hândmîr, *Târih-i Habîbu's...*; Mîrhând, *Târih-i Ravzatu's...*

⁶¹ Reşidüddin Fazlullah, *Câmiu't...*, s. 926, 928-929, 931; Lubsandanzan, *Altan...*, s. 229; Ahmed Gaffârî Kazvîni, *Târih-i Cihân Ârâ*, (Neşr. A. Cerbezedar), İntişarat-ı Esatir, Tahrân, 2018, s. 211; Fasîh Hâfî, *Mucmel...*, s. 859.

⁶² Reşidüddin Fazlullah, *Câmiu't...*, s. 754.

KAYNAKÇA

- Ahmed Gaffârî Kazvîni; *Târih-i Cihân Ârâ*, (Neşr. A. Cerbezedar), İntişarat-ı Esatir, Tahran, 2018.
- Ahmed Tebrizi; *Şehinşâhnâme*, (Haz. M. G. Kaheki – C. R. A. Abadi), İntişarat-ı Doktor Muhammed Afşar, Tahran, 2019.
- Alaeddin Ata Melik Cüveynî, *Tarih-i Cihan Guşâ*, (Çev. Mürsel Öztürk), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2013.
- Alâeddîn Atâ-Melik Cuveynî; *Târih-i Cihân Guşâ*, (Neşr. Muhammed Kazvîni), İntişarat-ı Hermes, Tahran, 2016.
- Anonim; *Mongolun Nigoça Tobçıyan*, (Trs. B. Sumyabaatar), Ulsin Hevleliin Gazar, Ulaanbaatar, 1990.
- Anonim; *The Secret History of the Mongols*, (Çev. Igor de Rachewiltz), Brill, Leiden, 2004.
- Anonim; *Moğolların Gizli Tarihçesi*, (Çev. M. L. Kaya), (Ed. E. Kalan), Kabcacı Yayınları, İstanbul, 2011.
- Anonim, *Moğolların Gizli Tarihi*, (Çev. A. Temir), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1995.
- Brain, Michal; *Qaidu and the Rise of the Independent Mongol State in Central Asia*, Curzon Press, London, 1997.
- Cleaves, Francis Woodman; “Aqa Minu”, *Harvard Journal of Asiatic Studies*, Vol. 24, Cambridge, 1963, ss. 64-81.
- Djamal al-Karşi; *İstoriya Kazakistana v Persidskih İstoçnikah Djamal al- Karşi al-Mulhakat Bissurah*, (Çev. Ş. H. Vohidova - B. B. Aminova), Daik Pryess, Almatı, 2005.
- Fasîh Hâfî; *Mucmel Fasîh*, C. II, (Neşr. S. M. N. Nasrabadi), İntişarat-ı Esatir, Tahran, 2009.
- Gıyâsuddîn Hândmîr; *Târih-i Habibu's Siyer*, C. III, (Neşr. M. Debirsiyaki), Ketab Furuşu Hayyam, Tahran, 1984.
- Gömeç, Saadettin Yağmur; “Çingiz Han'ın Topraklarında Bölünme”, *Genel Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C. 1, S. 2, 2019, ss. 203-208.
- Gregory Abu'l Farac; *Abu'l Farac Tarihi*, C. II, (Çev. Ö. R. Doğrul), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1999.
- Hâfiz Ebrû; *Zeyl-i Câmîu't Tevârih-i Reşidî*, (Neşr. H. Beyani), İntişarat-ı Encümen-i Asar-ı Milli, Tahran, 1972.
- Johann de Plano Carpini; *Moğol Tarihi ve Seyahatname*, (Çev. E. Ayan), Derya Kitapevi, Trabzon, 2000.
- Kalan, Ekrem; “Tarihi Kaynaklara Göre Cuci Adının Kökeni ve Cengiz Kağan'a Oğul Olma Sorunsalı”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C. XXVII, S. 1, İzmir, 2012, ss. 119-130.
- Kaya, Çetin; “XIII. Yüzyıl Büyük Moğol Ulusu'nda Kağan ve Han Unvanlarının Kullanımına Dair Bir İnceleme”, *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, C. 8, S. 21, 2020, ss. 290-297.
- Kaya, Çetin; “Büyük Moğol Ulusu'nda Hanedan Değişim Süreci ve Siyasi Etkileri”, *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, C. 9, S. 27, 2021, ss. 37-54.
- Kaya, Çetin; “Büyük Moğol Ulusu'nda İlk Veliht Tayini Hususuna Dair Bir İnceleme”, *USAD*, S. 14, 2021, ss. 23-34.
- Kaya, Çetin; “Cengiz Han'ın Kızları ve Yapmış Oldukları Evlilikler”, *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, C. 11, S. 22, 2021, ss. 189-199.
- Lane, George; “Arghun Aka: Mongol Bureocrat”, *Iranian Studies*, Vol. 32, No. 4, 1999, ss. 459-482.
- Lane, George; *Early Mongol Rule in Thirteenth Century Iran*, Curzon Press, London, 2003.
- Lessing, Ferdinand D.; *Moğolca Türkçe Sözlük I*, (Çev. G. Karaağaç), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2003.
- Lubsandanzan; *Altan Tovç*, (Haz. Ş. Çoimaa), Mongol Tüühen Survalç Biçgiin Tsvral, Ulaanbaatar, 2006.
- Minhâc-ı Sirâc el-Cûzcânî; *Tabakat-ı Nâsirî*, C. II, (Neşr. A. Habibi), İntişarat-ı Esatir, Tahran, 2010.

- Minhâc-ı Sirâc el-Cûzcânî; *Tabakât-ı Nâsirî*, (Çev. M. Uyar), Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2016.
- Muhammed Mîrhând; *Târih-i Ravzatu's Safâ*, C. VIII, (Neşr. C. Kiyânfer), İntişarat-ı Esatir, Tahran, 2006.
- Özcan, Altay Tayfun; *Moğol-Rus İlişkileri (1223-1341)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2017.
- Plano Carpinili Johannes; *Tatarlar Olarak Andığımız Moğolların Tarihi*, (Çev. A. T. Özcan), Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2022.
- Reşîduddîn Fazlullah Hemedânî; *Câmiu't Tevârih*, C. I-II, (Neşr. M. Ruşen – M. Musevi), İntişarat-ı Elburz, Tahran, 1995.
- Reşîduddîn Fazlullah Hemedânî; *Kitâb-ı Nesebnâme-i Mulûk*, Topkapı Sarayı Müzesi, III. Ahmed Kitaplığı, Envanter Nu: 2937.
- Ruysbroeckli Willem; *Mengü Han'ın Sarayına Yolculuk 1253-1255*, (Çev. Z. Kılıç), (Ed. P. Jackson – David Morgan), Kitap Yayınları, İstanbul, 2010.
- Rybatzki, Volker; *Die Personennamen und Titel der Mittelmongolischen Dokumente*, Publications of the Institute for Asian and African Studies, Helsinki, 2006.
- Sagan Setsen; *Erdeniin Tovç*, (Haz. M. Bayarsihan), Tüühen Survalç Biçgiin Tsvral, Ulaanbaatar, 2006.
- Sümer, Faruk; "Ağa", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 1, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1988, ss. 451-452.
- Uluğ Bek; *Tevârih-i Çengiznâme-i Şeceret'ül Etrâk Bazı Tevârih-i Selâtin-i Türk*, Harvard University, Houghton Library, Microfilm on File No: 89-1356.
- Vassâf; *Tahrîr-i Târih-i Vassâf*, (Neşr. A. Ayeti), İntişarat-ı Bonyad-ı Ferheng-i İran, Tahran, 1968.

EXTENDED ABSTRACT

In the Great Mongol Ulus, the choice of khagan depends on a certain tradition. This tradition was applied in the same way when Temuchin (Genghis Khan) was first elected as ruler. In accordance with this tradition, Temuchin himself could not offer to become the ruler. His other relatives, who wanted to make him ruler, made this offer. Thus Temuchin was able to become the khan of the Mongols. His relatives, Altan and Khuchar and Sacha Beqi were instrumental in him becoming khan. This tradition was again applied at the time when Genghis Khan was going to appoint his own crown prince. Although Genghis Khan wanted to make his eldest son Jochi crown prince, this situation was not accepted. His second son, Chagatai, received the title of Aqa and directed the appointment of the crown prince in the direction he wanted. Thus, he made his third brother Ogedei the crown prince with the consent of his other brothers.

After the death of his father Genghis Khan in 1227, Chagatai also made his brother Ogedei a khagan. During his khaganate, he was highly respected and influenced the decisions made. After Ogedei's death, he appointed his wife Toregene Khatun as regent. After the long-term regency of Toregene, his son Guyuk was made khan. During his enthronement ceremony of Guyuk, Yesu Mongke, the son of Chagatai, and Orda, the son of Jochi, received the title of Aqa. In this way, Yesu Mongke, who was rewarded by Guyuk, ascended to the throne of the Chagatai Khanate. With this incident, the current crown prince in Chagatai Khanate was ignored and his right was usurped.

After Guyuk's death, Jochi's son Batu received the title of Aqa. It's probably around this time that Orda also died. When Batu became Aqa, he made a dynastic change in the Great Mongol Ulus. He took the khaganate from the Ogedei dynasty and gave it to the Tolui dynasty. He decided that Mongke, the son of Tolui, should be elected the new khagan. Mongke appointed Oghul Kaimish Khatun, the wife of Guyuk, as regent until he was elected khan. As a result, Mongke was elected as a khagan. Many people belonging to the Chagatai and Ogedei dynasties were either killed or exiled during this time. After the death of Mongke Khagan, wars for the throne broke out between the sons of Tolui. Ariq Buqa and Khublai organized congresses in different places and became khagans. Also near them were the Aqas, who were also guides. As a result of the battles that took place between Ariq Buqa and Khublai, Khublai was victorious. Khublai has sent an embassy delegation to promote his reign. At this time, an embassy delegation also visited Alghu, the ruler of the Chagatai Khanate. As it is clear from Alghu's discourses, Hulagu was also referred to as Aqa in the Great Mongol Ulus for a period.

Kaidu of the Ogedei dynasty waged war against Kublai and wanted to make him accept his own khaganate. Kaidu organized a quriltai. Kaidu was elected as khan at this congress. It is not known who is Aqa in this quriltai. It can be seen from the sources that there are persons who supported them with the title of Aqa besides the khagans who took over during the 13th century. This has been a tradition that has been going on for many years, starting with the first ruler Genghis Khan in Great Mongol Ulus. For this reason, the Aqas played an important role in determining the governance of the Great Mongol Ulus. Therefore, it is very important to understand the place of Aqa from the Mongolian state organization in 13th century.